

Om overleveringen af Valdemar 3.s haandfæstning og om kirketietinden i Danmark i 13. og 14. aarhundrede.

Af de danske kongers 12 haandfæstninger fra tiden 1282 til 1648 er de ti bevaret i original, medens to kun kendes gennem afskrifter ¹.

Den første, Erik 5.s haandfæstning af 1282, 29. juli, er foruden i en gammel dansk oversættelse overleveret i fire afskrifter, af hvilke den ældste er fra om ved 1375; om end ikke uden en og anden interessant variant er de fire afskrifter dog saa ganske overensstemmende, at teksten maa siges at være vel afhjemlet, og der er da heller aldrig rejst tvivl derom ².

Anderledes forholder det sig derimod med Valdemar 3.s haandfæstning af 1326 7. juni. Dennes original — eller en udfærdigelse heraf — fandtes i 15. aarh. i Lundekapitlets arkiv, hvor den er blevet registreret 1425 og 1494 ³; men denne original eller udfærdigelse er gaaet tabt, formentlig allerede inden 1600 ⁴. Lundekapitlets kantor, magister Bo Johansson, der har registreret dets breve 1494, har imidlertid ogsaa taget en afskrift af den som af alle andre for Lundekapitlet vigtige breve i den saakaldte Lundebog, Registrum ecclesie Lundensis, et foliohaandskrift paa pergament, nu i det svenske Riksarkiv ⁵.

¹ Trykt i Aarsb. fra Geh. arch. II, 1—150. P. Johs. Jørgensen: Dansk Retshist. I³, 70—85. Til de ti valghaandfæstninger medregner jeg Erik 5.s haandfæstning af 1282 og gensidighedsbrevet af 1360, der betegner sig selv som en haandfæstning.

² Aarsb. fra Geh. arch. II, 5—9.

³ Ældste danske Archivreg. V, 137. Script. Rer. Dan. VII, 250.

⁴ Dansk hist. Tskr. 6 R. VI, 232, anm. 1.

⁵ Aarsb. fra Geh. arch. II, 11—15. Dipl. Svec. III, 714.

Da det synes almindelig antaget, at den afskrift, der er tilføjet erkebisp Birger Gunnarssons Eleemosyna, og som er fra om ved 1500, ikke er en selvstændig afskrift efter originalen, men har haft Lundebogens afskrift til forlæg ¹, bliver altsaa Bo Johanssons afskrift vor hidtil eneste kilde til viden om teksten af Valdemar 3.s haandfæstning. Overleveringen af Valdemar 3.s haandfæstning er da saa svag, at det ikke kan undre, at der er rejst alvorlig tvivl, om teksten nu ogsaa er helt rigtig eller helt fuldstændig. Spørgsmaalet faar for dansk historieforskning sin store interesse ved, at dets besvarelse bliver afgørende for et vigtigt punkt i hvad der i 19. aarh. har været hovedtemaet i dansk historieforskning: Slesvigs forhold til Danmark.

Den unge grev Christiern af Oldenburg afgav, da der var blevet alvorlig tale om, at det danske rigsraad kunde tænke sig at vælge ham til Danmarks konge, 1448 28. juni til sin morbroder, hertug Adolf 8. af Slesvig, greve af Holsten, en erklæring om, at da der nu var ham forebragt og aabenbaret beseglede breve og gamle skrifter og haandfæstninger af kong Valdemar og rigens raad i Danmark, givne og beskrevne i aaret 1326, hvori indeholdtes den bestemmelse:

item ducatus Sunder-Jucie regno et corone Dacie non vnietur
nec annectetur ita, quod unus sit dominus utriusque,

saa lovede han sin morbroder, at hvis han blev taget til konge i Danmark, vilde han og hans livsarvinger ubrydeligt overholde denne bestemmelse, paa det at der kunde blive en evig fred mellem Danmark, Slesvig og Holsten.

Dette brev laa i det slesvig-holstenske ridderskabs arkiv i Preetz ², og allerede, da Christian 5. 1684 bemægtigede sig det hertugelige Slesvig, blev *Constitutio Valdemariana*, som bestemmelsen om Sønderjylland kaldes, citeret i et gottorpsk stridsskrift ³; 1797 blev det hele brev aftrykt ⁴. Men da saa

¹ Dansk hist. Tskr. 6 R. VI, 230, anm. 1. I Rep. dipl. regni Dan. med. I nr. 1434 anføres denne afskrift mærkeligt nok ikke.

² Dansk hist. Tskr. 6 R. VI, 209, anm. 1.

³ Dansk hist. Tskr. 6 R. VI, 246.

⁴ Jensen und Hegewisch: Privilegien der schleswig-holsteinischen Ritterschaft 24—28.

den dansk-tyske nationalitetsstrid blussede op i 19. aarh., vilde Werlauff 1848 bevise, at grev Christierns revers, der da ikke var kendt i original, var et falsum; en saadan bestemmelse kunde, skønt Kofod Ancher allerede havde gennemdrøftet mulighederne derfor, heller ikke have staaet i Valdemar 3.s haandfæstning¹.

Hele Werlauffs argumentation er imidlertid forlængst sunket sammen. Matzen skaffede sikker viden om, at grev Christierns revers endnu befandt sig i original i ridder-skabets arkiv². Allerede forinden, i 1896, havde Erslev³ gendrevet Werlauffs betragtninger; han kom til det resultat, at constitutio Valdemariana passede nøje ind i hele den politiske situation 1326, og at den, som den blev citeret i grev Christierns revers, var i en ægte haandfæstningsartikels form. Erslev forklarede, hvorledes hertug Adolf 8. ved sit samarbejde med det danske rigsraad kunde være blevet bekendt med denne artikel af Valdemar 3.s haandfæstning, medens han saa lidt som hans brødre kendte den under deres store proces med kong Erik 7. (1412—1439). Erslev fremhævede, at historikeren maatte vælge mellem at sigte den hæderlige hertug Adolf for at have forelagt sin søstersøn falske dokumenter, eller at antage, at Bo Johanssons afskrift af Valdemar 3. s haandfæstning var urigtig forsaavidt, at denne særlige paragraf, constitutio Valdemariana, var udgaaet. Erslev fandt en forklaring for artiklens udeladelse deri, at da Bo Johansson 1494 afskrev Valdemar 3.s haandfæstning, var siden 1460 Danmark og Slesvig forenet netop under samme herre, Christiern 1.; constitutionen var øjensynligt da blevet ugyldig, og Bo Johansson udelod den i sin afskrift, maaske fordi den allerede tidligere af en anden var blevet overstreget eller udprikket i originalen, eller den var maaske helt udeladt i en afskrift deraf, der var hans forlæg⁴.

¹ Werlauff: Antislesvigholstenske Fragmenter VII, 1—16. Kofod Ancher: Saml. jurid. Skr. III, 426.

² Matzen: Retshist. Indl. 293—294.

³ Kr. Erslev: Den saakaldte »Constitutio Valdemariana» af 1326. Dansk hist. Tskr. 6 R VI, 205—248. Cf. Danm. Rig. Hist. II, 258, anm. 1.

⁴ Dansk hist. Tskr. 6 R VI, 234—236.

Denne forklaring, hvortil Erslev naar under visse betæneligheder, har sine store vanskeligheder og kan nok synes noget dristig. Det er dog ikke almindeligt, at afskriveren af ældre dokumenter bevidst følger den fremgangsmaade deraf at udelade de bestemmelser, der paa hans tid ikke mere er gældende. Tanken om, at man i Lund er gaaet saaledes frem ved afskrivningen af dette eller flere af Lundebogens dokumenter, vil støttes, hvis det kan paavises, at man ogsaa i andet tilfælde kan have fulgt samme fremgangsmaade.

Gertz, hvem danske historikere er saa megen tak skyldige for hans glimrende nyudgaver af de middelalderlige kilder til Danmarks historie, har oplyst, at der til et af de haandskrifter, hvori Jyske krønike er overleveret, af Gertz betegnet med signaturen S, fordi det nu findes i Svenska Riksarkivet, er føjet et udtog af en haandfæstning¹, hvilket, eftersom Jyske krønike standser 1340, og ogsaa ellers efter sammenhængen skulde synes at maatte henføres til Valdemar 4. (1340—1375). Tilknytningen er nemlig denne: efterat Valdemar havde opholdt sig mere end et aar paa Sjælland, kom han atter til Jylland og dær forhandlede han i Viborg med rigets bedste mænd om en haandfæstning, der da udstedtes sabbato proximo ante festum sanctorum Primi et Feliciani², hvorefter dateringen bliver 1342 8. juni. Gertz er dog selv i tvivl om denne forklarings rigtighed og henskyder dommen derom til historikerne, sikkert nok fordi Erslev har gjort ham opmærksom paa, at dateringen er aldeles overensstemmende med Valdemar 3.s haandfæstning af 1326³. Om Valdemar 4.s bevægelser i sommeren 1342 kan vi ganske vist ikke konstatere andet, end at han 24. maj i Viborg gav kannikerne dær sit beskyttelsebrev og 10. aug. ved Kalundborg stadfæstede Stralsundernes privilegier i Danmark⁴, hvad ikke udelukker, at han 8. juni kunde have udstedt en haandfæstning i Viborg.

¹ Gertz: Scriptores minores hist. Dan. medii ævi I, 197—215.

² Gertz: S M I, 457—458.

³ Gertz: S M I, 214.

⁴ Reg. dipl. hist. Dan. I, 265.

Men en saadan Valdemar 4.s haandfæstning kender vi ellers aldeles intet til, og afgørende er, at det udtog af den, som haandskriftet S af Jyske krønike meddeler, er ikke blot i sin datering, men ogsaa i sin tekst i den grad overensstemmende med Valdemar 3.s haandfæstning af 1326 7. juni, at der aldeles ikke kan være nogen tvivl om, at udtoget er taget netop herfra. Til bevis herfor er det tilstrækkeligt at aftrykke de to tekster, saavidt de falder sammen, side om side; deres overvejende verbaloverensstemmelse er da ganske afgørende.

Lundeafskriften.

1. Inprimis, quod archiepiscopus et episcopi ac ecclesiastice persone iuribus, jurisdictionibus ac libertatibus suis, bonorum suorum et familie gaudere debeant libere, prout ex antiquo liberius consueverunt.

2. Item quod decime ecclesiarum per regem seu aliquem alium non petantur nec recipiantur, nec archiepiscopus siue aliquis alius facultatem habeat ipsas decimas alienandi.

3. Item clerici et ecclesiastice persone ad placitum seculare vel coram iudice seculari non citentur vel trahantur, nec tallientur, nec contra eos littere regie quacumque ex causa impetrentur, sed quicumque contra eos agere habeat, coram iudice suo ecclesiastico in foro ecclesie agere teneatur.

4. Item nullus extraneus ignote lingue vel imperfecte etatis ad aliquam ecclesiam presentetur. et rex aliquem clericum ad

Jyske Krønikes Afskrift.

Quod persone ecclesiastice iuribus, iurisdictionibus et libertatibus bonorum suorum ac familie sue libere gaudere debeant.

Item quod decime ecclesiarum a rege non peterentur, nisi vrgens necessitas incubisset. Et ad hoc consensus episcoporum et meliorum regni adhiberetur. Et tunc prelati et ecclesie sufficiens fieret cautio pro eisdem.

Item quod clerici et persone ecclesiastice ad placitum seculare vel coram iudice seculari non citarentur, nec talliantur, nec contra eos littere regie impetrarentur seu darentur quacumque de causa, sed foro ecclesie contra eos agere tenerentur.

Item quod nullus extraneus et ignote lingue vel imperfecte etatis ad aliquam ecclesiam [presentaretur, nec rex ullum cle-

nullam ecclesiam presentet, nisi in ea merum jus patronatus habuerat ab antiquo.

6. Item a sacerdotibus parochialibus de terris suis curie sue adiacentibus nullum seruicium regium exigatur.

7. Item non grauentur claustra seu clerici per equos et canes regis pascendos.

8. Item quod castrum in terra Borendholm cum aliis bonis archiepiscopalibus ad ecclesiam Lundensem redeant, quantum in eo est, rex pro posse suo labore fideliter et procuret.

14. Item pro morte regis Erici interfecti incausatis, qui eius morti presentialiter facto vel opere non interfuerunt et qui non sunt legitime conuicti, ceterisque expulsis et eorum heredibus ac quibuscumque aliis, bonis suis iniuste priuatis, bona sua, veluti inuenta fuerint, libere restituantur.

16. Item quod burgenses et mercatores libere vtantur suis mercaturis absque aliquibus grauaminibus ac nouis theoloniis imponendis et absque quacumque quota mercimoniorum suorum ducant extra regnum, que vendenda habuerint vel emenda, nisi

Man kunde nu sige, at en verbaloverensstemmelse ikke har samme beviskraft, naar der er tale om dokumenter af denne høje statsretslige karakter, hvor mangen bestemmelse

ricum ad aliquam ecclesiam] presentaret, nisi sibi merum ius in dicta ecclesia competeret ab antiquo.

Item quod a sacerdotibus ruralibus de terris vni[*uscuiusque*] curie adiacentibus nullum seruicium regium exigetur.

Item quod non grauentur claustra per equos vel canes regis pascendos.

Item quod terra Borendholm cum aliis bonis archiepiscopalibus ad ecclesiam Lundensem redirent. Et, quantum in eo fuit, rex eciam ad hoc fideliter laboraret.

Item quod pro morte Erici regis incausatis, qui eius morti presentialiter facto vel opere non interfuerunt, et qui non fuerunt legitime conuicti, ceterisque expulsis et eorum heredibus ac quibuscumque aliis bonis suis minus iuste priuatis bona sua, vbi inuenta fuerint, restituerentur.

Item quod burgenses et mercatores libere vtarentur suis mercimoniis absque grauaminibus et variis theoloniis imponendis. Et absque quacumque quota mercimoniorum suorum ducerent quocumque vellent.

gaar temmelig uforandret over fra det ene dokument til det andet¹, og da særlig henvise til, at der ogsaa er en ganske udstrakt verbaloverensstemmelse mellem Valdemar 3.s haandfæstning af 1326 7. juni og Kristoffer 2.s af 1320 25. febr.², der helt igennem naturligt nok har tjent til forlæg for dem, der konciperede Valdemar 3.s haandfæstning. Denne kunde paa samme maade have tjent som forlæg for en Valdemar 4.s haandfæstning af 1342 8. juni. Men dels er verbaloverensstemmelsen mellem haandfæstningerne 1320 og 1326 alligevel ikke saa store, som de vilde være imellem dem af 1326 og 1342, dels er det ganske givet, at bestemmelserne i § 8 og § 14 aldrig kan være indsat i en haandfæstning af 1342. Da havde nemlig erkebispens forlængst faaet sit Bornholm tilbage og behøvede mindst af alt den nyindsatte danske konges hjælp dertil, og da var de fredløse og deres børn og børnebørn forlængst vendt hjem til Danmark, havde faaet deres godser igen, saavidt det var muligt, og den store marsks sønnesøn af samme navn Stig Andersen var da en af de mægtigste godsejere og ledende politikere i Danmark.

Jyske krønikes haandfæstningsbestemmelser er da en afskrift af Valdemar 3.s haandfæstning, som vi altsaa for en række vigtige bestemmelsers vedkommende kan sammenholde med den hidtil alene kendte Lundeafskrift deraf. Naar vi skal fastslaa den rette tekst af Valdemar 3.s haandfæstning, maa vi tage hensyn ogsaa til Jyske krønikes afskrift, og det saa meget mere, som den efter alt at dømme er nok saa gammel som Lundeafskriften. Om haandskriftet S af Jyske krønike siger Gertz, at dettes tekst er skrevet af en manus prima fra midten af 15. aarh., og at haandfæstningsafskriften er tilføjet af en manus secunda, der skriver med lidt blegere blæk og ikke former bogstaverne fuldt saa smukt; Gertz angivelse af dens tid er, som det er naturligt, noget vakkende, idet han siger om den, snart at den er samtidig med manus

¹ Sammenfaldet i dateringen kunde ogsaa forklares udfra, at Jyske landstings tingdag var lørdag, saa et dets første tingdag i juni 1342 meget vel kan have næsten samme dato som dets første tingdag i juni 1326.

² Aarsb. fra Geh. arch. II, 9—11.

prima eller ikke meget yngre, snart at den dog vist maa tilhøre slutn. af 15. aarh. Afskriften er da hvad tiden angaar fuldt saa god som Lundeafskriften¹.

Det er nu ogsaa ganske karakteristisk, at Gertz, naar han finder det nødvendigt at indføre en større rettelse i Jyske krønikes afskrift, henter denne netop fra Valdemar 3.s haandfæstning. Det er i § 4 hvor der altfor tydeligt er to subjekter, nemlig nullus extraneus og det i presentaret liggende rex; Gertz indskyder derfor: *presentaretur, nec rex* presentaret, fordi han kender Lundeafskriften af Valdemar 3.s haandfæstning, skønt det, hvis han vilde fastholde tanken om en Valdemar 4.s haandfæstning, havde været mere nærliggende at rette nullus extraneus til nullum extraneum. Mærkeligt nok har Gertz oversat, at en rettelse af ganske samme art er ligesaa nødvendig i § 3. Thi ogsaa her skifter subjekterne, clerici et persone ecclesiastice er rigtigt subjekt til non citarentur og nec talliarentur, og littere regie til impetrarentur seu darentur; men ingen af disse kan være subjekt til tenerentur. Her har Lundeafskriften da ogsaa rigtigere: *sed quicumque contra eos agere habeat in foro ecclesie agere teneatur*. I § 6 har Gertz ganske sikkert grebet fejl ved sin rettelse af Jyske krønikes vni til vniusciusque, hvor Lundeafskriften i stedet for vni har sue. Hertil har Gertz ikke villet rette vni, vel af den grund, att dette ord staa altfor tydeligt i S. Selve bestemmelsen er imidlertid 1326 et hundredeaar gammel i Danmark; allerede i Jyske lov III, 10 faar de sognepræster, der vil leve renligt, det vil sige i coelibat, skattefrihed for deres præstegaard, hvad enten denne tilhører kirken eller er deres ejendom². Men skattefriheden gjaldt ogsaa kun præstegaarden, og ikke andre gaarde, som sognepræsten muligvis maatte eje. Dette er endnu fastholdt i haandfæstningen af 1320, der udtrykkelig giver sognepræsterne skattefrihed de terris vni curie sue, in qua personaliter residat, adjacentibus, altsaa for jord, der ligger til den præstegaard, hvori han bor. Det er stadig tanken, at kun den

¹ Gertz S M I, 213—214.

² Danmarks gamle Landskabslove ed. Brøndum-Nielsen II.

beboede præstegaard skal være skattefri; Gertz tekstrettelse til vniusciusque vilde udvide skattefriheden til enhver sognepræstegaard; sikkert nok har der i haandfæstningen af 1326 som i den af 1320 staaet vni curie, maaske tilføjet sue, in qua personaliter residat. Naar da Lundeafskriften 1494 stryger vni, men beholder sue, kan man ikke helt afvise den tanke, at her er teksten rettet saaledes, at den kom bedre i overensstemmelse med afskriftens tid. I alt fald var der 1494 adskillige præstegaarde, hvori der ingen sognepræster residerede, fordi gudstjenesten besørgeades ved vikarer for de prælater, der havde embedets indtægter, men præstegaarden skulde naturligvis alligevel være skattefri. Og forholdet har vel i 1494 desuden været, at en sognepræst, der maaske ejede flere gaarde, da var skattefri for dem alle.

En formodning om, at Lundeafskriften af Valdemar 3.s haandfæstning allerede i denne paragraf har taget hensyn til en senere tids forhold, synes at bestyrkes, naar vi betragter den store forskel i teksten, der forekommer i dennes § 2. I Lundeafskriften lyder denne paragraf i dansk oversættelse: kirketienderne skal ikke forlanges eller oppebæres af kongen eller nogen anden, og heller ikke skal erkebispnen eller nogen anden have mulighed for at overdrage dem til andre. I Jyske krønikes afskrift: kirketienderne skal ikke forlanges af kongen, medmindre der er tvingende nødvendighed derfor. Dertil skal han saa have samtykke af bisperne og rigets bedste mænd. Og saa skal der for dem stilles præsterne og kirken tilstrækkelig kaution. De to tekstens uoverensstemmelse er paa dette punkt saa stor, at der ingen mulighed er for at forlige dem; een af dem maa være urigtig, maa gengive den fælles original paa en urigtig maade. Men hvilken?

Til fuld belysning af dette spørgsmaal kræves en lidt videre gaaende redegørelse for lovgivningen om statsmagtens forhold til kirketienderne.

Det er bekendt, at tienden indførtes som den første offentlige byrde, de danske bønder paatog sig til en øvrighed i landet, nemlig til kirken, i tiden nærmest efter aar 1100, i alt fald inden 1135. Den danske kirke blev i det hele taget

fra først af organiseret paa en højst selvstændig maade af dens store første erkebisp Asser, der sad i Lund som biskop fra 1089—1104 og som erkebiskop fra 1104—1137. Som følge deraf blev ogsaa tiendeordningen i Danmark ganske forskellig fra, hvad der var brug i andre lande. Den hellige almindelige kirkes hovedregel om tiendens fordeling var, at $\frac{1}{4}$ skulde tilfalde præsten, $\frac{1}{4}$ kirken, $\frac{1}{4}$ biskoppen og $\frac{1}{4}$ de fattige, og saaledes gennemførtes regelen ogsaa i Sverige og Norge. Den fra ældgammel tid mere selvstændige engelske kirke havde en tredeling: $\frac{1}{3}$ til præsten, $\frac{1}{3}$ til kirken, $\frac{1}{3}$ til de fattige. I Danmark holdt man ogsaa paa den engelske tredeling, men her gik den sidste tredjedel ikke til de fattige, men til biskoppen, og det varede længe, inden bønderne overalt bekvemmede sig til at give ham den i kærven. Tiendeydelsen var en naturalydelse; af hvert hov paa 30 neg, hvori afgrøden i høsten opstilledes til tørring, skulde præsten kunne tage et, kirken et og til slut ogsaa bispen et.

Det var store indtægter i kornmængder, præsten og kirken fik ved tienden siden beg. af 12. aarh. De kirketiender, der i det første aarhundrede ydedes af bønderne, har vi endnu den dag i dag i behold omsat i de 2000 stenkirker, der da blev bygget i Danmark. Men kun 11 % af dem er tegelstenskirker, bygget efter 1160¹, og da denne store kirkebygningstid var forbi, maatte der komme en tid, da det blev vanskeligt nok at finde anvendelse for de meget store indtægter, der hvert eneste aar tilfaldt kirkerne gennem deres tredjedel af tienden. Kun en ringe del deraf behøvedes til kirkernes vedligehold, en del er vel anvendt til sognets fattige, men alligevel samlede sig dog aar for aar store indtægter op til kirkerne, som kirkeværgerne, udvalgte sognebønder, knap nok vidste at afsætte, endsige at finde anvendelse for. Hvorledes skulde de udnyttes? Det var da ikke mærkeligt, at den verdslige statsmagt, der var vokset op i Danmark siden slutn. af 11. aarh. og som op til midten af 13. aarh. var blevet stærkt udvidet og bedre organiseret, kunde komme

¹ Erik Arup: Danmarks Historie I, 193—198.

ind paa den tanke, at kirketienderne passende kunde anvendes til statens og rigets almindelige formaal.

Første gang denne tanke kom frem, var i kong Erik 4.s tid (1241—1250)¹ og da i den form, at regeringen vilde inddrage kirketienderne som en slags ekstraordinær skat. Saaledes fremsat maatte tanken rejse en heftig modstand ikke blot hos bønderne, men ogsaa hos kirken selv. Herimod udsendte da ogsaa kirkemødet i Odense 1245 22. febr. en voldsom protest, hvori den danske kirke med banlysning truede alle dem, der onskabsfuldt tiltog sig for vindings skyld eller af nogen anden grund at skille kirken eller kirkens personer fra deres ret, og alle dem, som med vold og magt røver og bemægtiger sig, hvad der hører kirken til². Beslutningen synes at være blevet aarsag til den kongelige kanslers, bisp Niels Stigsen af Roskildes fald og flugt³, men den kongelige regering maa have haft gode forbindelser i Rom, thi to dage før Odensebeslutningen fattedes, 1245 20. febr. havde pave Innocens 4. (1243—1254) tilstaaet kong Erik ret til for en tid af indtil tre aar at tiltage sig den tredjedel af tienden, der var bestemt for kirkebygningerne, dog med fradrag af, hvad der var nødvendigt til kirkebygningens drift, reparation og belysning og tilbagebetaling af gæld⁴. Motiveringen for denne anmodning havde været, at kongen vilde benytte de store indtægter heraf til korstog mod de hedninger, som paa mange maader undertrykte de nyomvendte i Estland. Denne motivering fandt Innocens 4. saa fyldestgørende, at han senere 1247 26. novbr. forlængede den danske konges ret til at oppebære kirketienderne i dette øjemed endnu for 6 aar⁵. Erkebisp Uffe, der som den danske kirkes overhovede havde udstedt Odensebeslutningen, maatte meddele sine bisper pa-

¹ Hans Olrik: Bidrag til belysning af Valdemarssønnernes tidsalder. Dansk hist. Tskr. 6 R. VI, 611—648.

² Rep. regni Dan. med. I, nr. 163.

³ Erik Arup: Danm. Hist. I, 295—296. Dansk hist. Tskr. 6 R. VI, 626—627.

⁴ Registres d'Innocent IV ed. E. Berger I, 171 nr 1088. Ny kirkeh. Saml. III, 90—31, dog dat. 2. marts.

⁵ Reg. d'Inn. IV, I, 515 nr. 3426, trykt Dipl. Svec. I, 322 nr. 345.

vens beslutning¹. Om nu kongen og regeringen har faaet noget videre ud af pavebrevet er meget tvivlsomt. For det første kunde kongen ikke uden videre beslaglægge kirketienderne landet over hverken i hovene eller i kirkeladen, thi paven havde udtrykkeligt sagt, at da det var hans bestemte ønske, at hæderlighed og orden skulde iagttages i alle kirkelige anliggender, havde han givet erkebisp i Lund besked om at sørge for, at kirketienderne opkrævedes ved paalidelige gejstlige mænd, som efter at have fradraget, hvad der var nødvendigt til kirkernes formaal, skulde overgive resten til kongen. Denne ordre lod erkebisp Uffe gaa videre til bisperne, og det er indlysende, at der allerede gennem hele denne ordning kan være ydet en sejt modstand, hvis maal har været at give regeringen saa lidt som muligt. Men dernæst var motiveringen for paven naturligvis ogsaa en betingelse; det hedder i pavebrevet: naar du blot med vældig arm følger troens sag mod de nævnte hedninger. Nu havde kongen og hans broder hertug Abel ganske vist i 1244, efter hvad de sagde, villet føre korstog mod Estland; men de var rigtignok ikke naaet længere end til Ystad². Senere blev deres indbyrdes forhold ikke netop præget af fælles korstogsstemning, og det er naturligt at antage, at da kong Erik heller ikke selv 1248 eller senere gik paa korstog, har de paalidelige gejstlige tiendekollektorer ogsaa tilbageholdt kirketienden dertil. 1249 greb regeringen jo ogsaa til plovskatten igen³.

Men i det hele taget — med hvilken ret kunde paven paalægge de danske kirker at udlevere deres tiender til statsmagten, selvom det var til dækning af udgifterne ved et korstog? Ja, paven kunde forlange korstogstiede af den danske gejstlighed, men de danske bønder og sognemenigheder vilde sik-

¹ Pavens brev til erkebisp i 1247 2. novbr. Reg. d'Inn. IV, I, 515 nr. 3426, trykt Dipl. Svec. I, 321 nr. 343. Rep. I, nr. 173. Erkebisp Uffes brev til bisp Gunner af Viborg Rep. I, 398—399 udat. nr. 87.

² Ann. Lund. E. Jørgensen: Annales Danici 111. Dansk hist. Tskr. 6 R. VI, 619.

³ Ann. Dan. 113. Erik Arup: Danm. Hist. I, 296.

kert aldeles ikke finde sig i, at han tiltog sig en saadan skattebevilgende myndighed i Danmark, og statsmagtens forsøg paa ad denne vej at skaffe sig kirketienden gratis, som skat til et bestemt formaal, blev da karakteristisk nok heller aldrig gentaget. Havde staten brug for det i kirkeladerne opsamlende tiendekorn, maatte den derom henvende sig til dettes ejere, sognemenighederne og kirkeværgerne, og forhandle med dem derom. De var heller ikke uvillige til at overlade kongen tiendekornet, hvis riget havde det nødt, men naturligvis mod betaling. Det var da ogsaa den vej, statsmagten i den følgende tid gik; allerede i 1250erne gaar Jakob Erlandsens klage mod kong Kristoffer paa dette punkt kun ud paa, at kongen skal betale købeprisen for de tiender, som han har faaet i Jakob Erlandsens og andre bispedømmer¹.

Naar man kun læser de spredte notitser i de fattige aarbøger om, at den og den konge tog kirketienderne, fortolker man dem udfra de romantiske forestillinger om middelalderen, der trods alt endnu behersker opfattelsen af Danmarks historie i 13. og 14. aarh., gerne derhen, at det vil naturligvis sige, at paa kongens egenmægtige befaling brød en skare af hans strenge jernklædte riddere en skønne dag pludselig under skænden og brænden ind i et velstaaende sogns store kirkelade og slæbte tiendekornet bort for øjnene af de forfærdede bønder. Men heldigvis har vi dokumenterne; giver man sig tid til at studere dem, bliver billedet et helt andet.

En sand perle blandt 13. aarh.s dokumenter er rigsloven af 1284 25. maj, der sikkert nok er et værk af den regering, hvis ledende mand var marsken Stig Andersen, og som havde den højeste politiske magt i landet fra slutn. af 1283 til kongens drab i Finderup 1286 22. novbr. Loven er maaske noget svagt overleveret, kun i danske redaktioner; det er vel rimeligt at antage, skønt ikke sikkert, at dens originaler har været affattet paa latin. Men den har i alt fald været affattet i tre redaktioner, en for hver af landets tre retskredse,

¹ Script. Rer. Dan. V, 590.

den skaanske, sjællandske og jyske, og forskellig for hver retskreds, saa at dens bestemmelser direkte kunde passes ind i den forud herskende retstilstand i hvert af de tre lande¹.

Den sjællandske udfærdigelses § 13 bestemmer: kongen skal ikke købe eller paa anden maade lade tage kirketienden, medmindre rigets store nød paalægger ham det, og da saaledes, at de kirketiender er blevet betalt, som tidligere var taget. Og hvis nødvendigheden er saa, da skal de tages med rigets raad, og tages hver for saa høj pris, som den maa mest gælde, og kongen skal give kirken fuld sikkerhed derfor. Skaanske udfærdigelses § 11 er ganske overensstemmende, kun tilføjer den: kirkeværgerne skal sælge kongen den. Jyske udfærdigelses to redaktioner har begge bestemmelsen som § 1: kirkeværgerne skal sælge kirketienden saaledes som de bliver overens derom med deres sognemænd, og den skal betales senest pinseudag eller ligge for kirkens dom. Saavidt er de to redaktioner enslydende, dog at den ene har: for dens rette værdi, medens den anden har: kirkeværgerne skal sælge kirketienden som de kan dyrest uden vild og svig; i virkeligheden mener de begge det samme, thi den enes rette værdi er sikkert nok det samme som den andens: højeste pris. Denne anden redaktion gaar saa videre med: kongen eller nogen mand paa hans vegne skal ikke tage tienden uden for landets tarv og med biskops og bedste mænds raad i riget, og han skal da stille sikkerhed derfor med deres raad. Ingen mand skal heller tage eller købe tiende, som fra tidligere tid er kirken penge skyldig.

Rigsloven af 1284 26. maj og da særlig dens jyske udformning giver os saaledes de dengang i hele riget uden stor forskel almindeligt gældende regler om kirketiendens frugtbargørelse for kirken. De af sognet valgte kirkeværger har at frugtbargøre kirketienden, naturligvis ved salg, hvorved de almindeligvis skal beraade sig med de andre sognebønder. De skal sælge den uden vild, det vil sige, at de ikke ved salget maa foretrække en eller anden køber, der staar i et personligt

¹ Aarsb. fra Geh. arch. V, 20—30. P. Johs. Jørgensen: Dansk Retsh. I³, 83—84. L. Holberg: Konge og Danehof 163—164, 175—185.

forhold til en af dem, og uden svig, det vil sige, at de ikke maa optræde som køber deraf gennem en eller anden mellemmand og saaledes gøre sig personlig fordel af salget, enten direkte ved selv senere at sælge den dyrere eller indirekte ved hvad man i vor tid vilde kalde en returkommission fra køberen til kirkeværgen. Den i efteraaret indsamlede kirketiende kan af kirkeværgerne sælges paa kredit, men ikke længere end til næste aars pinsedag; køberen maa acceptere kirkelig domstol, hvis han til pinsedag ikke har betalt. Ingen mand maa antages som køber af kirketienden, der ikke har betalt det tiendekorn, han tidligere har købt. Prisen for kirketienden er, derom er i virkeligheden alle redaktioner enige, den højeste opnaelige pris, en regel, der maatte fastholdes allerede for at sikre, at kirkeværgerne ikke solgte den med vild og svig.

Under disse almindelige og strenge, men i og for sig naturlige og nødvendige regler vil rigsloven nu ogsaa indordne det tilfælde, at kongen, statsmagten kunde ønske at indtræde som køber af kirketienden og da i langt større omfang end nogen privat køber. Hertil kunde dengang let alvorlige stats-hensyn opfordre eller tvinge regeringen. Det første og vigtigste var, at befolkningens forsyning med brødkorn til rimelig pris var en opgave, der dengang langt oftere end i vore dage fremstillede sig for regeringen; misvækst eller blot daarlig høst i visse dele af landet vilde under de da lidet udviklede handelsforhold let fremkalde lokal eller almindelig hungersnød. Forbudet mod eksport af brødkorn var i saadanne tilfælde en almindelig, nu næsten ukendt forholdsregel af regeringen, og saaledes kunde denne ogsaa ønske ved køb af kirketienderne til en rimelig pris at skaffe brødkorn til den nødlidende befolkning, særlig i byerne. Dernæst kunde hensynet till hærrens proviantering i krigstilfælde, der gerne forefaldt i vintertiden, gøre det ønskeligt. Og endelig kunde regeringen naturligvis i en tid, da statsindtægterne i det hele svigtede, ikke se bort fra den fordel, den kunde have af at erhverve store kornmængder til en af den selv fastsat maksimalpris, der gav ud-sigt til god fortjeneste ved salg til markedspris.

Men overfor disse krav fra statens side stillede bønderne, som rigsloven af 1284 viser os, sig højst afvisende. De vilde kun meget nødtigt indrømme, at kongen kunde have en ret til at fremstille sig som privilegeret køber af kirketienderne. Det skulde i alt fald kun være i det tilfælde, at rigets store nød tvang ham dertil, og saa skulde kravet derom være anerkendt af bisperne og rigets bedste mænd, af hoffet, som da, i 1284, forlængst var blevet rigets repræsentation overfor kongen og hans regering. Og kongen maatte endda underkaste sig de bestemmelser, der gjaldt alle andre købere af kirketiender; han skulde have betalt de kirketiender, han tidligere havde købt, inden han igen kunde optræde som køber; han skulde som andre købere stille fyldestgørende kaution for betalingen; den jyske redaktion synes endog at forlange, at ogsaa hoffet skal kautionere derfor. Men ganske særligt stiller rigsloven af 1284 ogsaa i den henseende kongen paa lige fod med alle andre købere af kirketiende, at den af ham som af dem forlanger, at landets regering, selv om rigets store nød nødvendiggør køb af kirketienden, skal betale højeste markedspris derfor. Den sjællandske udfærdigelse stiller udtrykkeligt dette krav, og de andre mener naturligvis det samme. Her var der da et punkt, hvor regeringens og kirkeværger-nes, bøndernes synspunkter ikke paa nogen maade kunde forliges. Regeringen maatte forlange i rigets store nød at kunne overtage kirkernes tiendekorn til en rimelig pris, en maksimalpris, som man har sagt i vor og verdenskrigens tid; men bønderne forlangte i 13. som i 20. aarh. højeste markedspris for deres korn, naar de nødtvungent, det vil sige tvungne af rigets store nød, skulde sælge det til regeringen. Lærde, men romantiske historikere advarer ofte i meget bestemt udtryk mod at anlægge for moderne synspunkter paa 13. aarh.s forhold. Jeg kan ikke nægte, at bestemmelserne i rigsloven af 1284 forekommer mig at fremvise ganske den samme opfattelse hos den tids bønder som den, de danske bønders bedste talsmænd fremførte ogsaa i verdenskrigens aar mod maksimalpriserne.

Saa meget vil i alt fald fremgaa heraf, at mellem bønder

og regering i 13. aarh. var stridens genstand ikke, om kongen havde ret til vilkaarligt og uden betaling at bemægtige sig kirketienderne, men alene om, paa hvilke betingelser bønderne, repræsenterede af kirkeværgerne, vilde indrømme kongen en fortrinsret som køber af kirketienderne. Saaledes bliver forholdet ogsaa fremstillet i 1296 under den store proces i Rom for pavens domstol mellem erkebisp Jens Grand og kong Erik 6. (1286—1319). Akterne i denne proces, der førtes for den kristne verdens fornemste og kyndigste domstol, er, hvad man hidtil ikke synes fuldt at have forstaaet, den vigtigste kilde til dansk historie i sidste halvdel af 13. aarh. af den grund, at ingen af sagførerne for denne domstol vovede at fremsætte nogen paastand eller forklaring, der med lethed kunde gendrives af modparten som urigtig. Begge parter, erkebispens sagfører som kongens, er her nødt til at følge sandheden i alt fald saa vidt, at modparten ikke ved at kunne paavise en aabenbar usandhed gør et alt for stærkt indtryk paa dommerne. Da Jens Grands sagfører har beskyldt den danske regering for, at kongen og hans ombudsmænd efter deres forgodtbefindende har røvet kirkernes tiende, svarer kongens dertil: den unge konge har hverken røvet kirkernes tiende og godser eller givet befaling dertil. Men nu og da har han paa grund af sit riges nød eller til dets forsvar ladet sine ombudsmænd gøre laan i kirketienderne. Han har givet befaling til, at man skulde søge kirkeværgerne derom, og han har gentagne gange, fordi hans krav var rimeligt og billigt, med god vilje fra kirkeværgernes, præsternes eller tiendekollektorernes side faaet kirketienderne, hvilke han dels har betalt, dels givet sikkerhed for deres betaling. Og hvis der i hans faders tid er blevet taget kirketiender og disse ikke er blevet betalt, saa er det hans faders drabsmænd, der har beslaglagt dem og vendt dem til deres egen fordel, fordi de dengang var de herskende i hele riget og ordnede alt efter deres egen vilje¹. Den sidste beskyldning mod Stig Andersen og hans parti kan vi her se bort fra; den var et staaende led i den kongelige sagførers argumentation;

¹ Script. Rer. Dan. VI, 282, 288. Cf. Kr. Erslev: Akterne i processen mellem Erik Menved og Jens Grand. Kirkeh. Saml. 4 R. III, 276—304.

men vi tør af udtalelserne slutte, at kong Erik 6. indtil 1296 kun havde taget kirketienden i Danmark med kirkeværgernes samtykke og mod betaling og kaution, at regeringen indtil da overholdt rigsloven af 1284. Maaske blev det senere anderledes. Naar Ribearbogen under 1313 meddeler, at da Erik 6. havde besejret de oprørske nørrejske bønder, maatte de give ham deres kirketiender, er det muligt, at en gratis udlevering af kirketienderne til kongen var en del af sejrens pris — men det er dog ogsaa muligt, at kongen vel tog dem, men til en af ham fastsat maksimalpris. Naar de sjællandske bønder 1317 afkøber Erik 6. deres kirketiender, er det ogsaa rimeligt at antage, at kongen har beslaglagt dem til en saa lav pris, at bønderne saa deres fordel ved at købe dem igen af ham, fordi der endnu var en avance at hente paa forskellen mellem kongens maksimalpris og markedsprisen¹. Det er i alt fald givet, at i Kristoffer 2.s haandfæstning af 1320 25. jan. forudsættes atter hele den samme retstilstand som i rigsloven af 1284. Her bestemmer § 2: kirketienderne skal ikke kræves eller tages, uden der er givet tilstrækkelig sikkerhed for betalingen til præsterne og sognebønderne, som de har erklæret sig tilfreds med og faaet sikkerhed for. Denne bestemmelse udvider blot retstilstanden, som vi kender den fra 1284, derved, at den henskyder det til sognebøndernes egen afgørelse, om kautionen er god nok².

For at kunne endelig afgøre, hvilken af de to versioner af Valdemar 3.s haandfæstning § 2 der er den rigtige, maa vi endnu undersøge, hvorledes retstilstanden paa dette punkt var i tiden efter 1326. Herom oplyses vi ved § 7 i kong Magnus Erikssons privilegium til Skaaningerne af 1340 28. juni, der sikkert nok kun er en bekræftelse af, hvad han allerede havde tilsagt dem 1332, da de tog ham til konge. Bestemmelsen lyder: kirketienderne skal ikke forlanges eller beslaglægges i vort navn eller af vore ombudsmænd, men sælges frit til højest mulige pris til kirkernes fordel, medmindre rigets højeste nød tvinger os dertil, og selv saa skal

¹ Ann. Dan. 155, 169.

² Aarsb. fra Geh. arch. II, 9.

vi ikke overtage dem uden at give tilstrækkelig sikkerhed for deres betaling, efterat tidligere tiender er fuldstændigt betalt¹. Her møder vi da ganske samme bestemmelser, ganske samme retstilstand paa dette omraade som den, der før var herskende i Danmark; hvilket ogsaa er let forstaaeligt, eftersom Skaaningerne gav sig under den svenske konge netop for at bevare den gamle retstilstand uforandret, hvorunder de hidtil havde levet.

Forbindelsen med Sverige sikrede dette af den simple grund, at ganske samme retstilstand da ogsaa herskede i Sverige selv. I et brev af 1333 16. jan.² siger kong Magnus, at for at kunne betale den store pantenum for Skaane maa han i denne rigets nød forlange halvdelen af alle kirketiender i Sverige som et laan for dermed at betale af paa gælden, hvorved han synes at paaberaabe sig et løfte af præsterne, forsaavidt de har bestemmelsesret derover, hvilket vel vil sige: forsaavidt de er kirkeværger og kan skaffe de andre kirkeværgers, bøndernes samtykke dertil. Dette laan forpligter kong Magnus sig til fuldstændigt at tilbagebetale kirkerne i løbet af et aar, og han forpligter sig yderligere til ikke paany at ville gøre laan i kirketienderne, helt eller delvis, førend dette laan er helt tilbagebetalt. Hvis nogen kirke er saa fattig, at den ikke kan dække sine udgifter til belysning, bygningsvedligeholdelse eller gudstjeneste af den halvdel af kirketienden, der bliver tilbage til den, skal det manglende fradrages i laanet til kongen. Endvidere skal særligt valgte gejstlige tiendekollektorer overtage hele oppebørslen af kirketienden, og de skal til særligt udnævnte kongelige befuldmægtigede indbetale den del af kirketienden, der efter disse regler kunde tilfalde kongen som laan.

Dette brev viser meget klart, at kirkeværgerne, præster og valgte sognebønder, har i Sverige ganske som i Danmark vidst at hævde deres ret til at disponere over kirketienden, og at regeringen, at kongen dær som her kun ved forhandling med dem har kunnet nu og da paa meget haarde be-

¹ Aarsb. fra Geh. arch. V, 46.

² Dipl. Svec. IV, 297—298.

tingelser faa laan deri. Da 1356 30. oktbr. den unge kong Erik Magnusson gav Skaaningerne sit frihedsbrev, var dettes § 7 ganske enslydende med hans faders af 1340 28. juni¹.

Skaane synes da i tiden 1332—1360, da det virkelig var et selvstændigt kongerige og som saadant optaget i den svenske konges titel, at have fastholdt sin frihed og ret paa dette som paa andre punkter. Det er muligt, at det i det egentlige Danmark er gaaet anderledes; Valdemar 4.s voldsherredømme har maaske gjort sig gældende ogsaa her. Sjællandske krønike har i alt fald under 1359 en notits, der synes at tyde paa, at Valdemar 4. voldeligt tiltog sig kirketienderne, her som overalt trædende gammel ret og frihed under fode². At dette virkelig har været tilfældet, kan man vel ogsaa se deraf, at kong Oluf 3.s haandfæstning af 1376 3. maj i sin § 3 for første gang indeholder et absolut forbud mod, at kongen under nogensomhelst form gjorde krav paa kirketienden; den bestemmer kort nok: kirketienderne skal ikke forlanges eller oppebæres af kongen eller hans ombudsmænd paa nogensomhelst maade³. Dette kategoriske forbud tyder paa, at en tidligere tids dog venskabelige forhandlinger om kongens laan i kirketienderne er blevet afløst af overgreb fra kongens side, som der nu sættes en endelig stopper for. Virkelig hører man derefter heller ikke tale om, at statsmagten har forsøgt at tiltage sig kirketienden. Den fandt i 15. aarh. anvendelse bl. a. til opførelse af klokkestabler og kirketaarne.

Det vil heraf ses, at ind i denne udvikling passer langt bedre formuleringen af § 2 i Valdemar 3.s haandfæstning saaledes, som den lyder i Jyske krønikes afskrift end saaledes, som den lyder i Lundeafskriftens, der har det absolute forbud, som det først indføres 1376. Man kan her som for udeladelsen af constitutio Valdemariana søge den samme forklaring; da Bo Johansson afskrev 1494, var det allerede i

¹ Aarsb. fra Geh. arch. V, 50.

² Ann. Dan. 187: rex autem Sialandiam reuersus ecclesiarum decimas, quas in eundo gratanter demisit ecclesiis, in redeundo acrius reparauit.

³ Aarsb. fra Geh. arch. II, 21.

et hundred aar kongen forbudt at tage kirketiende, ligesom *constitutio Valdemariana* da siden 1460 var faktisk ophævet; derfor har han givet sin formulering af § 2 i Valdemar 3.s haandfæstning dens urigtige form. Men denne forklaring er dog ikke helt tilstrækkelig. Thi Lundeafskriftens § 2 har den mærkelige tilføjelse: heller ikke skal erkebisen eller nogen anden have mulighed for at overføre til andre disse kirketiender. Det er en fristende forklaring, at Bo Johansson dermed har taget sigte paa forholdene i Lunde erkebispedømme saaledes som de var, da han 1494 tog sin afskrift. Da var Jens Brostrup erkebisp (1472—1497), en mand, der i sin erkebispetid paa den mest skandaløse maade tilførte sine slægtninge, særlig sin broder, alle mulige kirkelige indtægter og len¹, og som i den henseende var en værdig samtidig af de store paver, der da styrede kirken, en Alexander 6., en Julius 2. Det er vel tænkeligt, at han ogsaa uden at have ret dertil har bortgivet kirketiender til sine slægtninge, skønt der intet bevis er derfor, og at Bo Johansson har protesteret derimod ved sin affattelse af § 2 i Valdemar 3.s haandfæstning i bedste overensstemmelse med sit kapitel, der 1497 valgte den renlivede kirketjener Birger Gunnarsson til Jens Brostrups efterfølger.

Dog er denne forklaring meget dristig og heller ikke nødvendig. Naar det maa antages, at Lunde bogens afskrift af Valdemar 3.s haandfæstning er urigtig ikke blot derved, at den har udeladt *constitutio Valdemariana*, men ogsaa ved sin formulering af § 2, rejser sig det spørgsmaal, om da Lunde bogens afskrifter af de danske kongers haandfæstninger i det hele taget er ganske paalidelige. Ved Svenska Riksarkivets velvilje, hvorfor jeg her bringer min tak, har jeg haft Lunde bogen udlaant til studium i det danske rigsarkiv og har collationeret dens afskrifter af haandfæstningerne 1320, 1360 og 1376 med originalerne. Der har derved vist sig adskillige uoverensstemmelser. De fleste af disse er blot omstillinger af ord eller betydningsløse udeladelser af ord, men afskriften af

¹ Rørdam: Mon. hist. Dan. I, 274—276.

Oluf 3.s haandfæstning af 1376 viser tillige udeladelser, som ikke kan forklares ved de ændrede forhold paa afskriftens tid. I dens § 1 er i det almindelige tilsagn om kongens overholdelse af alle kirkelige privilegier udeladt *monasteria*, som om kongens tilsagn ikke skulde gælde ogsaa klostrene. I dens § 9 er udeladt vel ordinarij, som om kun en afdød klerks arvinger, ikke ogsaa den gejstlige skifteforvalter, som regel hans biskop, havde at give samtykke til, at andre skiftede hans efterladenskab. Vigtigst for vor betragtning er dog, at i afskriften af Oluf 3.s haandfæstning er udeladt ikke mindre end to af haandfæstningens artikler, nemlig §§ 32 og 33, af hvilke den første indeholder tilsagn om straffrihed for klager over administrationen, den anden en straffebestemmelse for udvist grov mangel paa respekt for domstolene. At finde en tilfredsstillende særforklaring af udeladelsen af disse to paragrafer vil næppe være muligt; i alt fald ikke for udeladelsen af § 33, der skulde synes at have en særlig interesse for kirken, fordi de gejstlige domstole netop var indføjede her ud over teksten i den tilsvarende § 18 i haandfæstningen af 1360¹. Af denne sidste er afskriften i Lunde bogen meget fejlfuld. Mellem §§ 2 og 3 synes udraderet en artikel, men aarsagen til rasuren er, at Bo Johansson er kommet til at skrive begyndelsen af § 3 indtil *sicut aliquis to gange*² og derfor har udraderet den første; § 4 om bispernes rettigheder er oversprunget, ganske simpelt fordi § 4 som § 3 ender med *ab antiquo*; i § 22 er det første punktum udfaldet, vel fordi baade første og andet punktum begynder med *et nos*; ogsaa i navnelisten er der en del forvirring. Denne haandfæstning kender Bo Johansson ganske vist kun fra en vidisse af 1365 22. marts, saa at vel dennes udfærdiger maa bære ansvaret for nogle af fejlene; men det gør ikke Lunde bogens afskrift bedre. Ogsaa sine afskrifter af Valdemar 3.s og Oluf 3.s haandfæstninger kan Bo Johansson have indført i Lunde bogen efter forlæg, hvis mangler kan henføres til en tendens

¹ Matzen: Danske kongers haandf. 92, 138—139.

² Jeg skylder arkivar i det danske rigsarkiv E. Marquard og særlig underarkivar, frøken Henny Glarbo tak for læsningen af det udraderede.

hos en eller anden udfærdiger til at modernisere, men som oftest finder deres forklaring som simple afskriverfejl.

Det her paaviste forhold svækker derfor i saa høj grad den autoritet der kan tillægges Lunde bogens afskrifter af haandfæstningerne, at ogsaa derved styrkes antagelsen baade af, at Jyske krønikes afskrift af Valdemar 3.s haandfæstnings § 2 er bedre end Lunde bogens, og af, at constitutio Valde-
mariana virkelig er en paragraf i Valdemar 3.s haandfæstning, hvis udeladelse i Lunde bogens afskrift maaske ikke engang behøver nogen anden forklaring end afskriverfejlen.

Erik Arup.